

*Дмитро КУЛЕБА,
міністр закордонних справ України*

УКРАЇНСЬКА ВОЄННА ДИПЛОМАТІЯ: ВИБОРТИ МИР, БЕЗПЕКУ ТА РОЗВИТОК

© Bloomberg

Війна змінює усе. Вона кардинально змінила сучасну Україну і кожного з нас уже двічі: спершу 2014 року, а тоді в лютому 2022-го. Війна Росії проти України змінила також Європу й увесь світ. Назавжди.

Порівняно легко спрогнозувати поведінку людини в мирній ситуації і практично неможливо у кризовій, а надто в умовах повномасштабної війни, найбільшої в Європі з часів Другої світової.

Той, хто здається сильним і сміливим у мирному житті, в умовах війни може несподівано виявитися слабким і нездатним прийняти бій. Дехто навіть стає зрадником.

Так само і держави проявляють себе по-різному в часи миру та війни.

Ніхто не очікував, що Україна протримається бодай три дні чи три тижні. Не кажучи вже про майже три роки повномасштабної та десять років російської агресії загалом.

Ще менше сподівалися, що одночасно з військовим опором Україна зможе продовжити структурні реформи, консолідувати своє суспільство та зберегти єдність, виробляти власну зброю та вражати нею цілі на рекордних відстанях, збирати врожай під обстрілами й надалі забезпечувати українським продовольством увесь світ, залишаючись гарантом глобальної продовольчої безпеки.

А ще мало хто очікував, що Україна перевинайде сучасну дипломатію та досягне настільки переконливих результатів на міжнародній арені.

Міжнародна коаліція на підтримку України, яка об'єднує приблизно півтори сотні держав у Генеральній Асамблеї ООН; забезпечення надійної допомоги головних союзників; відкриття та початок переговорів щодо вступу України до ЄС; системне постачання зброї для України від понад півсотні держав; санкційний тиск на агресора; проведення першого Глобального саміту миру за участю 100 делегацій з усіх континентів та 93 підписи під його заключним комюніке станом на серпень. Це лише короткий перелік здобутків української воєнної дипломатії.

Українська дипломатія просто не мала іншого вибору, крім як перевибрати класичні підходи та методи з огляду на тяжке становище, в якому опинилася наша держава в лютому 2022 року. В її центрі завжди був і є український громадянин та український солдат. Саме заради них дипломатія працює в повному напруженні сил протягом двох з половиною років. Саме їм, українським чоловікам і жінкам в одностроях, ми завдячуємо власне можливістю мати незалежну державу, зовнішню політику, дипломатію.

Воєнна дипломатія України була б неможливою без лідерства Президента Володимира Зеленського. Адже він поклав їй початок із перших годин повномасштабного вторгнення Росії. Його телефонні розмови, заяви та звернення спершу могли здаватися надто різкими, але цього вимагала ситуація. Зрештою, неklasичні підходи давали необхідний Україні результат.

Методи воєнної дипломатії працюють і нині. Вони дали нам змогу прискорити ухвалення рішень, пробити численні стіни, побороти чимало страхів наших партнерів, перетворити сотні «ні» на «так» і довести, що в лексиконі українського дипломата немає слова «неможливо».

То чим воєнна дипломатія відрізняється від дипломатії мирного часу, окрім того, що дипломати починають вільно оперувати військовими термінами та абрєвіатурами?

У щоденній роботі в екстремальних умовах ми випрацювали низку принципів. Може видатися, що вони іноді замінують, а подеколи доповнюють класичну дипломатію, однак це не так. Принципи дипломатії воєнного та мирного часу слід поєднувати у правильних пропорціях та ситуаціях.

Першим принципом воєнної дипломатії є впєртість. Не злічити, скільки разів від початку російського вторгнення нашим дипломатам казали «ні», «це неможливо» у відповідь на те чи інше звернення. Усі переговори України щодо надання зброї розпочиналися із твердого й однозначного «ні». Абсолютно всі. Після таких категоричних відмов дипломат мирного часу вже давно б зупинився та щонайменше відкладав питання на якийсь час.

Проте дипломат воєнного часу такого права не має. Він повинен битися доти, доки не почує «так». Тому впродовж цих трьох років ми пробиваємо стіни хибних уявлень і штучних перепон знову і знову, поки врешті не отримуємо позитивної відповіді. Протитанкові засоби, натовська артилерія, ракетні системи залпового вогню, новітні засоби ППО, танки, далекобійні ракети та F-16 — усі ці типи зброї врешті було розблоковано на політичному рівні завдяки спільним зусиллям усієї команди Президента Зеленського.

Упертість воєнної дипломатії стосується не тільки зброї, а практично будь-якої міжнародної ініціативи чи переговорів. Ні саботаж, ні залякування нас, ні спроби дискредитації не зупинили Україну від проведення першого Глобального саміту миру, на якому разом із партнерами ми змогли зібрати 100 делегацій.

Другий принцип дипломатії воєнного часу — не боятися ставити друзів у незручне становище в ситуаціях критичної необхідності. Справжні друзі зрозуміють. Хоч, можливо, і не відразу.

Зазвичай із друзями ми поводимося дуже коректно. Ба більше, однією із засад української дипломатії є взаємовигідне партнерство: коли ти можеш покластися на союзників, а вони — на тебе. Та в умовах війни різниця між вашою державою та її друзями полягає в тому, що якщо вона загине, вони покладуть квіти на її могилу, згадають дружбу, виголосять щемливі промови — і далі житимуть своїм життям. А ваша держава — ні. Бо, нагадую, вона загинула.

Це правило неодноразово підтверджувала історія, і діє воно стосовно будь-якої країни, проти якої розв'язано війну на знищення. Якщо усвідомлювати цю фундаментальну різницю між Україною та її партнерами, то критика України або іншої держави в такій самій ситуації стосовно того, що вона вимагає неможливого і занадто тисне або, як висловився Юрген Габермас, узагалі займається «моральним здирицтвом», постає не лише як вияв моральної нікчемності критиків. Коли питання життя і смерті стають руба, не треба вдавати, що дбаєш про життя іншого, якщо насправді бажаєш йому смерті.

Тому якщо ціна вашого виживання — це витягнути друзів із зони комфорту та змусити діяти відповідно до викликів, хоч як би незручно їм було, вам потрібно це робити.

Цей принцип української дипломатії воєнного часу досі викликає найбільший резонанс. Нас і далі запитують: «Як ви можете так говорити, так спілкуватися, так тиснути?». Можемо. А насправді змушені, щоб вижити.

Пригадую, як напередодні одного з вирішальних голосувань в ЄС щодо нових санкцій проти Росії, зокрема відключення її банків від SWIFT, мені довелося звернутися до своїх колег на ім'я, а це в класичній дипломатії неприпустимо. Я вчинив так задля рішення, яке було вкрай необхідне.

Зрештою, один із тих, кого я піддав жорсткій критиці, перетелефонував мені та визнав, що саме ці різкі слова переконали схилити шальки терезів на користь ухвалення рішення.

Таких недипломатичних моментів було чимало. Багато з них відомі лише одиницям. Упродовж цих років найдужче «дісталось» нашим німецьким партнерам, які пройшли безпрецедентну еволюцію поглядів. Бронетехніка, танки, системи протиповітряної оборони та інші види німецького озброєння часто розблоковували за підсумками, м'яко кажучи, дуже палких дебатів — і публічних, і непублічних.

Сьогодні Німеччина є другим найбільшим постачальником летальної зброї для України після США. Але і це не зупинить мене та всю українську дипломатію від подальшої роботи та переконання: міністр закордонних справ країни, яка воює, несе відповідальність насамперед перед Збройними силами своєї держави.

Третій принцип — дипломатія без плану «Б». Цей підхід змушує ніякові кадрових дипломатів більше за інші. Адже класична дипломатія заснована на ідеї, що завжди має бути альтернативний план, «exit strategy», шлях відходу.

Однак дипломатія без плану «Б» полягає не в тому, що ви не змогли чи не встигли його розробити. Все значно простіше: в умовах воєнної дипломатії ви або досягаєте необхідного результату, або вам кінець.

Якось один український військовик, командир роти, розповів мені цікаву історію. «Коли, — каже, — я збирав своїх командирів взводів і ставив їм план “А” — наприклад, захопити міст, то вони завжди уточнювали, мовляв, а якщо не вийде, що тоді?». «Тоді, — казав він, — збираємося на перехресті за кілометр від мосту». Щоразу такі операції завершувалися зустріччю на перехресті, тобто планом «Б». А потім командир змінив тактику — і повідомляв підлеглим лише план «А». Це не означало, що у нього не було резервного плану. У війни інша психологія. Війна — це надзвичайно жорстке зіткнення. І за цих умов важливо бути максимально сфокусованим саме на досягненні плану «А».

Якщо ви навіть для себе вирішуєте, що маєте план «Б», то так само, як і в історії з фронту, це безпечно перехрестя за кілометр від мосту психологічно тисне.

Я це бачу і в ситуаціях з дипломатами. Пригадую наші наради з послами щодо постачання «Patriot» та інших засобів протиповітряної оборони, які Україні критично необхідні. Помітно, хто з команди відразу сподівається на план «Б», замість того щоб зосередитися на пункті «дістань той клятий “Patriot”».

Отже, завдання керівника воєнної дипломатії — разом із командою розробити основний план дуже якісно та переконати всіх, що саме він має бути реалізований, тож план «Б» не потрібен.

Четвертий принцип — прискорення та стиснення часу на ухвалення рішень. За що здебільшого дипломати люблять свою професію? За неквапливість, можливість провести питання через усі фільтри, дати йому «вилежатися», пройти повну процедуру. Усе це зазвичай роблять із думкою, що обставини можуть змінитися, виникнуть додаткові нюанси, які варто буде врахувати. Колись я сам так діяв.

Під час війни дипломат не має на все це часу. У країні, яка воює, обставини змінюються постійно та блискавично, нюанси є скрізь. Якщо спробувати все це взяти до уваги чи принаймні почати мислити в такій системі координат, то є ризик, що жодного рішення не буде ухвалено або кожне з них ухвалять із катастрофічним запізненням.

Тому протоколи і процедури в часи війни зазнають тотальних змін. Бо коли гинуть люди — не до протоколів чи процедур.

За ці три роки російської агресії мені довелося не раз чути і від колег в МЗС, і від наших партнерів, мовляв, «ми не можемо так швидко, бо є певна процедура». А насправді з'ясовується: якщо правильно вибудувати процес, бути націленим на конкретний результат, то кожна країна й інституція має великий простір для прискорення і стиснення часу на ухвалення рішень.

П'ятий принцип української дипломатії воєнного часу — це гнучкість та інклюзивність рішень у стилі «меню».

Всі, хто працював у сферах дипломатії чи міжнародних відносин, чули фразу на кшталт «це не меню à la carte». Тобто не можна обирати з переліку принципів або вимог, потрібно взяти все або нічого. Українська воєнна дипломатія переосмислила цей підхід, адже сьогодні нам необхідне мистецтво поєднання жорсткості, принциповості та водночас гнучкості й інклюзивності.

Як писав Сунь-цзи, війна — це наступ і маневр. Наступ — там, де ти жорсткий і принциповий. Маневр — де ти проявляєш гнучкість.

І коли Президент Зеленський виступив з ідеєю Формули миру, вона одразу мала в собі елемент гнучкості: кожен може вибрати ті пункти з десяти, які підтримує беззастережно і за якими готовий працювати задля досягнення справедливого миру.

Це унікальне явище для мирного плану, і його навмисно зроблено так, щоби залучити якнайбільше країн. Формула миру увійде в історію дипломатії. І не лише через те, що вперше умови завершення війни визначає країна, на яку напали, а не та, яка напала, чи третя сторона. Вона увійде в історію також як приклад конструктивної вибірковості, або дипломатичної інклюзивності.

Шостий принцип воєнної дипломатії — «усі говорять з усіма», або «тотальна дипломатія».

У країні, яка воює, класична модель дипломатії — «все через МЗС» — не працює. Саме Міністерство закордонних справ, незалежно від його штату, не може фізично витягнути той шалений обсяг комунікації, яка відбувається.

Перша леді України Олена Зеленська регулярно бере участь у важких дипломатичних переговорах, приїжджає з візитами до важливих країн, виступає у Конгресі США, розбудовує глобальну коаліцію на підтримку України через дипломатію перших леді та джентльменів. Керівник Офісу Президента Андрій Єрмак розвиває дипломатію радників із національної безпеки для просування Формули миру та інших важливих питань. Голова Верховної Ради України Руслан Стефанчук нарощує парламентську дипломатію, і нещодавно ініціював парламентський сегмент Кримської платформи. Прем'єр-міністр Денис Шмигаль переавантажив відносини з новим Урядом Словаччини на чолі з Робертом Фіцо, опираючись на принципи прагматизму. Голова Закарпатської ОДА Віктор Микита вибудовує мости порозуміння з Угорщиною, апелюючи до спільних інтересів добросусідства, безпеки та добробуту угорської громади в Україні.

Офіс Президента, Кабінет Міністрів, Міністерство закордонних справ й інші міністерства, навіть регіональна та місцева влади — усі мають прямі контакти з аналогічними інституціями в інших країнах на всіх рівнях. Усі мають говорити зі всіма. Це як «тотальний футбол» за Валерієм Лобановським.

Та головна проблема виникає тоді, коли всі говорять щось різне. Тому функція МЗС у часи війни змінюється й полягає в координуванні не того, хто з ким говорить, а про що саме всі говорять. Щоби перемогти, ми повинні мати єдиний голос, говорити зі світом заодно.

Важливим чинником цього принципу воєнної дипломатії є залучення громадянського суспільства, експертної спільноти, релігійних громад, а також українських громад за кордоном. Усі вони сьогодні повинні усвідомити себе як українських дипломатів, чий голос має вагу. Ми в МЗС багато над цим працюємо.

І сьомий принцип — це чіткість та прямота висловлювань, доречних у конкретному контексті.

Класичного дипломата легко розпізнати за насиченою політесом мовою, в якій складно зрозуміти, про що ж ідеться. Це не лише данина традиції, а й дуже зручна тактика, коли закладаєш відразу кілька сценаріїв в одне речення. Бо хтозна, як життя повернеться, а виглядати незграбно не хочеться.

Але в часи війни краще виглядати незграбно, ніж говорити так, щоб тебе не розуміли одразу чи розуміли хибно, а твої слова щонайменше не мали ефекту.

Словесне фехтування згодиться в мирний час. А під час війни треба донести якнайчіткіший сигнал до потрібної аудиторії за найкоротший час. І для цього слід дуже добре розуміти конкретну аудиторію, говорити з нею коротко, прямо і жорстко, проте з урахуванням контексту.

Вагомим компонентом цього принципу воєнної дипломатії є також проактивна і креативна комунікація з новими аудиторіями. Навіть якщо вони можуть спершу видатися критично налаштованими до вас і країни, яку ви представляєте.

Ви маєте використати кожен можливість, щоби донести потрібну вам думку. Розповім на своєму прикладі. Перед поїздкою в КНР я записав коротке відеозвернення з китайськими субтитрами для користувачів «Weibo» (аналога фейсбука в Китаї) — найпопулярнішої соцмережі, про яку в Західному світі знає не так багато людей. Посольство України в Китаї має там сторінку, де регулярно публікує звернення президента та інший контент із китайськими субтитрами.

У цьому відео не було нічого сенсаційного, його можна вважати класикою дипломатичної комунікації. Я анонсував свій візит, розповів про українську та китайську культури, взаємини між людьми, повагу до територіальної цілісності та прагнення України покласти справедливий край російській агресії. Утім, сталося неочікуване... Після прибуття до Гуанчжоу ми дізналися, що відео вже переглянуло понад 1,2 мільйони користувачів. Реакції були дуже позитивні. Воно створило позитивне тло на всіх переговорах і зустрічах. Співрозмовники починали їх зі згадки, що бачили це відеозвернення напередодні.

Ще одним невіддільним елементом сьомого принципу воєнної дипломатії є право робити публічним те, що говорить на переговорах інша сторона, але не виносить у свою публічну офіційну позицію. Це дипломатична нейрохірургія. Ціна помилки є катастрофічною. Треба все добре зважувати.

Перелік цих семи принципів воєнної дипломатії не є вичерпним. Гадаю, ми змушені будемо винайти і реалізувати ще низку принципів, щоби перемогти у цій війні. Ба більше, аби попередити такі самі глобальні кризи, як неспровокована російська агресія проти України, та забезпечити справедливий мир.

Україна та наша дипломатична команда Президента Володимира Зеленського до цього готові.